

S T R A H

VLADIMIR PREMUR

Od nekod je prišlo,
tako tiho, tiho se je priplazilo,
vsa soba ga je bila polna —
strah.

Jaz pa sem čutil, kako ga moje misli dojemajo, kako se ob mozgu
mehčajo kosti —
in bil sem ob njem kakor obrežje, ki bíje ga venomer viharno morje,
da se stresa, čuješ, kako zemlja v globinah ihti kakor mati,
ko ji umira edini otrok — po zidu prihaja ta jek! — Strah? Saj ga ni.
Saj le krog mene nemir noči in skozi to ozko lino na vratih,
ki v štiri polja deli jo križ, je šinil mi strah v kosti,
in sedaj ga je polna, polna ta soba, a jaz se borim s seboj,
ne z njim in vendar sva si postala eno v tej uri:
nerazrešljivo, strahotno občutje kakor pot, ki ji konca ni.

Mene ni strah v tej uri, mislim na ženo, mladost —
veš, žena, v tej noči se bo dvoje porodilo, človek in njegova pot —
Mislim na dneve, ki so mi v iskanju plodnem bili v tolažbo,
so mi bili moč, v njih kakor s plameni ovenčan vidim tvoj obraz
in gledam, kako kamenita se pota vijejo preko zemlje, kako križi
so križci,
kako le en dviga strahoten se križ do neba od zemlje.
Z njim merim naj moč? Saj ni osušila se kri še v teh žilah!
Krog mene je strah, me duši! To je pohod novih moči!
Od nekod je prišlo
tako tiho, tiho,
skozi okence na vratih je planilo
in v tem okencu je križ —
vse polne so ga moje noči.

G E N E R A C I J E

S T. L E B E N

I.

V «Srpskem književnem glasniku» (št. 1, knjiga 29.) graja pisec beograjski dnevni tisk, ker je v poročilu o nekem književnem večeru razvrstil imena M. Bogdanovića, St. Krakova in R. Drainca v skupino «mladih», Alojzija Gradnika in Nika Bartulovića pa v skupino «starih», češ da je tako ločevanje «mladih» in «starih» izumetničeno, brez temelja v stvareh samih. A v ne-

kem praškem časopisu, ki že delj časa objavlja razpravo o duhu današnje mladine, se znani K. Čapek brani, da bi spadal med «stare» samo zato, ker pripada predvojni generaciji. Tudi njemu je razlikovanje med «mladimi» in «starimi» umetno skovana razlika, kajti vse, kar si prisvajajo današnji «mladi» kot svojo izključno lastnino, je prav tako tudi delež «starih».

Tako zelo smo že privajeni temu večnemu poudarjanju razdora med «mladimi» in «starimi», da se ob takih in podobnih debatah le še veselo nasmehnemo, skeptično skomizgnemo z ramami ali vržemo krilatico: nerešljiv problem! Smatramo za znak dozorele treznosti in dobre zdrave pameti, če se človek ne dá več zavesti od takih razlikovanj in gleda nanje le kot na neko brezmočno orožje zavidne mladine, ki bi kolikor mogoče kmalu rada zasedla udobna ali slavna mesta starejših.

A če bi bila ta igra med «mladimi» in «starimi» res tako brezpomembna, brez podlage v razvoju dob in ljudi, bi bilo težko umljivo, da govori n. pr. K. Čapek z neko nezadovoljno zagrenjenostjo o svojem pripadništvu v tabor «starih» in bi tudi ne bilo čisto naravno, da se marsikdo, ki ga danes uvrščate med «stare», brani take uvrstitve in jo včasih celo smatra za žaljivo. Razlikovanje med «starimi» in «mladimi» nikakor ni nerešljiv problem, ni samo mišljena ali umetno zgrajena pregrada, ki naj služi dorasčajoči in dorasli mladini v oporo. Hočeš nočeš živimo mi vsi sleherni dan v krogu te antagonije, se ji nikakor ne moremo izogniti, je ne moremo obiti, pa naj se ji posmehujemo še tako fino in sarkastično, ali pa naj jo zavračamo z ogorčenimi argumenti.

Razlikovanje med «mladimi» in «starimi» je neizbežna realnost, nekaj povsem resničnega, ker je globoko zasidrano v realnosti rodu ali generacije. Kdor zanika razliko med «mladimi» in «starimi», zanika istočasno rodove ali generacije, zanika v razvoju nekega naroda tisto dvigajočo se in zopet padajočo črto, kjer zapovrstne generacije predstavljajo narodovo življenjsko višino ali nižino, trenutke njegove življenjske nabreklosti ali uplaknlosti, utripanje njegove organske moči. Če je, kakor pravi Ortega y Gasset, «generacija, ta dinamični spoj množice in posameznika, najvažnejši pojem zgodovine in tečaj, na katerem se vrti», potem ni mogoče omalovaževati razlikovanja med «starimi» in «mladimi», ki v bistvu ni nič drugega kakor razlikovanje med dvema generacijama, ki si časovno sledita.

V praškem časopisu beremo, da «mladi» očitajo «starim», da stara generacija ni prav ničesar zapustila in da morajo mladi iskati povsem novih poti, t. j. se popolnoma nanovo orientirati v svetu. K. Čapek pa odgovarja, da se «mladi» motijo, če mislijo,

da samo oni iščejo Boga itd. Vsi pred njimi da so iskali isto. Tehnični duh, ki ga mladi naglašajo kot svojo značilnost, da je bil na svetu že pred njimi, skepso je prav tako, kot so jo oni, premagalo že nekaj rodov. Zdi se mi, da se «mladi» prav nič ne motijo, če trdijo, da si morajo iskati novih poti in se nanovo orientirati v svetu. Moti pa se, Čapek, če misli, da je znak, ki loči rod od rodu, v reševanju nekih problemov, ki jih nato naslednji rod načne zopet znova, da jih morda reši enako. Za razlikovanje med generacijami je popolnoma vseeno, kakšnih problemov se lotevajo; preteklost človeškega razmišljanja je ogromna, neštete so steze, ki je ril po njih človekov um skozi brezkraini pragozd problemov, ki ostaja pragozd kljub vsemu krčenju. Kar je značilno za neko generacijo in kar jo loči od prejšnje, to nikakor niso problemi, ki jih načinja in o njih razglablja; tisto, kar ustvarja iz ene generacije «človeško vrsto v onem strogem pomenu besede, ki ga temu terminu dajejo naravoslovci» (Ortega y Gasset), to je razmerje, občutje, ki ga ima neka skupina ljudi do življenja, je način, kako ta v času živeča skupina nadarjenih in nenadarjenih, izrednih in povprečnih ljudi občuti življenje v njegovi nedeljeni celoti. Že če vzamemo dva posameznika, se izkaže, da sta drug drugemu najbolj nedostopna, najbolj tuja po občutju, ki ga imata do življenja, po načinu, kako občutita življenje kot celoto. O problemih se še sporazumeta, moreta razvijati skupne misli in enako vrednotiti take ali drugačne pojave; neznana svetova pa sta si po svojem občutju vsega življenja, po tistem instinktivnem zgrabljanju, gledanju in prividu, ki ga ima vsak izmed nas v življenju kot celoti. Tu se ne razumemo nikdar docela, si ne prodremo nikdar do dna, in to občutje, ki ga imamo do celokupnega življenja, navadno celo svojevrstno barva, uglašuje naše sicer najobjektivnejše misli v poseben ton, radi česar še tako nepristranski pogovor tako nerad poteče v razumevanju. Za značilnost dobe je seveda taka občutnost posameznika brezpomembna. Posameznim dobam daje lice le skupina ljudi, ki prihajajo na svet z nekimi tipičnimi značilnostmi, po katerih so si med seboj podobni, a ki jih ločijo od skupine ljudi, ki je časovno pred njimi.

Če torej pojmujeemo razlikovanje med «mladimi» in «starimi» kot razlikovanje med dvema generacijama, in če v generaciji gledamo v sebi zaključeno socialno edinico z izbrano manjšino in lastno množico, ki kot celota svojevrstno občuti in pojmuje življenje v njegovi nerazdeljeni celoti, potem se mi zdi, da «nerušljivi» problem «starih» in «mladih» ne le ni omalovaževanja vreden, marveč, da je centralni, najvažnejši problem vsake dobe,

ki ji bo zapustil neizbrisne znake, po katerih jo bodo sodili potomci. In če nas briga bodočnost narodova, potem so «mladi» — časovno zadnja generacija — tisti živi, najbolj pereči faktor, ki bo radi svojega čisto posebnega občutja in pojmovanja življenja tudi za bodočnost čisto svojevrstno delal in se izživljal. Vsekakor pa se mi zdi jasno, da je brezumno početje siliti iz lastne generacije, hoteti biti «mlad» (v smislu generacije), če si po vsej nujni vezanosti k svojevrstni skupini ljudi «star». Prav tako je iz tako pojmovane generacije razumljiv večni nesporazum med «starimi» in «mladimi», neumevanje in zaostalost, ki jih «mladi» očitajo «starim». Točno do skrajnosti je označil Ortega y Gasset položaj vsakokratnih «mladih»: «Na eni strani velika večina tistih, ki se drže uveljavljenih naziranj, na drugi redka manjšina, predstraža duha, čuječe duše, ki v daljavi slutijo neodkrite dežele. Usoda te manjšine je, da živi nerazumljena. Dejanj, ki jih je priklical v življenje privid novih pokrajin, ne more prav tolmačiti množica zadnjih straž, ki se vleče zadaj in ki še ni dospela na višino, odkoder je mogoče zagledati *terro incognito*. Zato živi prodirajoča manjšina v nevarnem položaju med neznano pokrajino, ki si jo mora osvojiti, in med zaostalo množico, ki jo napada v hrbet. Dočim gradi novo, se mora braniti proti staremu in drži kakor graditelj Jeruzalema hkrati za sekuro in sulico.» (El tema de nuestro tiempo, p. 15, 16.)

Zmotno bi bilo, če bi nas izraz «mladi», kar se često dogaja skoro nehote, dovedel do apriornega istovetenja «mladega» s kvalitativno dobrim. S tem, da generaciji «mladih» in «starih» živita v isti dobi, ramo ob rami, še ni prav nič rečeno, da je generacija «mladih» zato, ker časovno poznejša, tudi kvalitativno boljša od generacije «starih». So dobe, ki jim ravno nasprotno razmerje vtiska pečat jalovosti in zastoja v kulturnem življenju. Kakor hitro je mlada generacija tako slabotna, da ni zmožna najti lastnih potov in sredstev za uveljavljenje svojih zmožnosti in stremljenj, izvirajočih iz tiste njene posebne občutnosti življenja, tedaj jo brezpogojno preraste, vsrka vase predhodni rod, ki radi šibkosti «mladih» zavleče svoje nazore, svoje pojmovanje in čuvstvovanje spričo življenja v dobo, ki mu po narodi ni več namenjena. Odtod nerazgibanost, mrtvilo in tradicionalni značaj nekih dob, ki so v krivulji razvoja nekega naroda vedno upad navzdol. Peščica izbranih, ki vodi v mladih generacijah, bi si morala neizbrisno vtisniti v spomin besede, s katerimi začnjenja Ortega y Gasset drugo poglavje že navedene knjige «El tema de nuestro tiempo»: «Vsaka generacija ima svoje zvanje, svoje zgodovinsko poslanstvo. Nad njo visi strogi imperativ, da razvije te neznatne kali in da izoblikuje življenje krog sebe po

meri svoje samobitnosti. Toda dogaja se, da rodovi kakor posamezniki greše včasih proti svojemu zvanju in puščajo neizvršeno svoje poslanstvo. So v resnici rodovi, nezvesti samim sebi, ki se izmikajo kozmični nameri, položeni vanje. Namesto, da bi se odločno poprijeli dela, ki jim je bilo vnaprej določeno, so gluhi za priganjajoče pozive svojega zvanja in rajši udobno lenarijo v mislih, uredbah in užitkih, ki so jih ustvarili predhodni rodovi, ki pa jim manjka sorodnosti z njihovo naravo. Jasno je, da pred odkazanim zgodovinskim mestom ni mogoče ubežati nekaznovano. Tak zločinski rod se vleče skozi življenje v večnem nesoglasju s samim seboj, razbit in strt v kali življenja.» (p. 27, 28.)

II.

Prezanimivo vprašanje za vsakogar, ki se hoče spoznati v svoji lastni dobi in zaznati njen nemirni življenjski utrip, je vprašanje po raznih generacijah, ki v jedru snujejo, hirajo ali odmirajo pod navidezno enolično površino časa. Doumeti svoj čas se pravi, spoznati duha raznih narodov, ki bivajo istočasno in so si med seboj v najraznejših odnosih. Seveda je spoznanje in točna opredelitev generacij ene ter iste dobe izredno težka, ki se posreči le izredno ostremu duhu, a še temu vedno le približno. Za pravilno ocenjevanje generacij, kakor za ocenitev vsakega v sedanosti zakoreninjenega dogodka, je treba zgodovinske perspektive, oddaljenosti v času. Zato je članu mlajše generacije lažje spoznati in presoditi svojske znake starejših generacij, katerih udje žive istočasno z njim, a izredno težka je sodba o generaciji «mladih», naj si jo že hoče izreči pripadnik starejših generacij ali član mlade generacije same.

Če vpoštevamo predvsem narode, ki so šli skozi pekel vojne in skozi vice neuravnovešenih poveljnih let, se zazdi, da moremo v njihovem okviru povsod ločiti med tremi izrazitimi rodovi. Mejnik in osrednji dogodek za vse tri je vojna. Iz te perspektive generacij dobil svetovna vojna v razvoju narodov morda svoj najresničnejši in najstrašnejši obraz. Če je za vsako generacijo značilno njeno pojmovanje, njeno občutje do celokupnosti življenja, so vojna leta brez dvoma neizbrisno vplivala na to pojmovanje in to občutje.

Poleg najstarejšega rodu, ki je ob izbruhu vojne že dozorel in obrodil, stoji še rod ljudi, trideset- do štiridesetletnikov, ki je ob začetku vojne pravkar začel živeti, se pričel zavedati, rahlo kakor v rosnem jutru, svojih samoniklih sil, a mu je to življenje in njega naravni potek namah in brutalno prekinil vpoklic v breztolažno grozoto strelskih jarkov. Če mislim na te

Ljudi, imam vtis mlade zelene veje, ki jo je prelomil vihar, da niha živa in neživa v vetru dobe. Ob pogledu na ta vojni rod v najožjem pomenu besede se nam nehote vsiljuje pojem neke sila trpke tragike, ker tu živi rod, ki se ni nikdar prav zavedel svoje skupnosti, ker zato ni nikdar usmeril svojih sil v novo oblikovanje življenja, a vse brez lastne krivde. To je generacija žrtvovanih, stisnjena med starejši rod, ki se je že izživel, in med najmlajšega, ki se izživlja; zdi se, kakor da je ta najmlajši, ki mu pripada današnji čas v neposrednem stiku z najstarejšim, srednji, vojni pa da je pod silnim bremenom svojega doživetja prešel neopaženo, kakor da ni nikdar živel. V Nemčiji mu je izklesal spominski kamen Erich Maria Remarque v «Im Westen nichts Neues» in vdolbel vanj besede, ki so najjasnejša izpoved te generacije, ki je padla oktobra 1918., na dan, ki je po vsej fronti bil tih in miren, da se je vojno poročilo omejilo le na stavek, da na zapadu ni ničesar novega: «Čisto miren sem. Naj se vrste meseci in leta, ničesar mi ne vzamejo več, ničesar mi ne morejo več odvzeti. Tako sam sem in tako brez pričakovanja, da jim morem gledati naproti brez bojazni. Življenje, ki me je nosilo skozi ta leta, je še v mojih rokah in očeh. Če sem ga prebolel, ne vem. Toda dokler je tu, si bo iskalo svoje poti, najsi že tisto, kar pravi v meni ‚jaz‘, hoče ali noče.»

A tudi generacija «mladih», tistih, ki so zapuščali šolske klopi ob zaključku vojne, nosi težke znake svetovnega poloma, čeprav ni hote ali nehote sodelovala tam, kjer je šlo sleherni dan za golo življenje. Njen je današnji čas. Soditi dokončno o njej in njenem delu, bi bilo prezgodaj. Zdi se mi, da jo je mogoče naznačiti le z rahlimi črtami, v ohlapnih zarisih.

Kakšno je duševno stanje tega rodu, ki se je zavedel samega sebe po vojni? Zdi se, da je za ta rod značilen nad vse globok prepad, ki ga loči od starejših. Kajti njihovi predhodniki niso iz generacije, ki bi bila morala izoblikovati življenje neposredno starejšega rodu, ki je svoje delo kot rod opravil že pred vojno. Tu se mi zdi, da je ključ njihovega sovražnega razpoloženja do «starih». Rasli so v zaledjih, ko se je Evropa izgubljala v krvi in sovraštvu, med drhtečimi ljudmi, ki so izgubljali pamet. Kakšno oporo naj je taka okolica nudila njihovi rasti? Zagnusili so se jim mojstri od včeraj, umerjeni, duhoviti, zasanjani, v l'art pour l'artizmu naslajajoči se mojstri. Predana sama sebi, izgubljena v brezkrajni puščobi in tesnobi nenaravnih vojnih dni, je ta generacija, ko se je zavedela sama sebe, bolj kakor katerakoli pred njo pričakovala prave usmerjenosti le od lastnih spoznanj in moči. Odtrgana od vsega, kar je bilo pred njo, rastoča sama iz sebe brez prave organske vezi s preteklim, se je z bojaznijo

in tesnobo, brez prave sigurnosti začela izpraševati in motriti; iz nujne potrebe po sigurnosti in uravnovešenosti je obnovila vse probleme, ki so jih bili načeli in reševali že davno pred njo, da bi našla cilj in razlog svojemu življenju. Zgrabil jo je pravi pohlep po razdejanju, uničenju vsega, kar je bilo; zavrgla je običajna načela, tekočo moralo in vse vezi, ki jih ni spletla sama; obsodila je literarna gesla in forme; šla je celo tako daleč, da je začela sumljivo pogledovati najosnovnejše spoznavne aksijome. A potem, ko je s samovoljno potezo izbrisala iz svojega življenja vse vrednote preteklosti, se je hotela ustaviti sredi teh duhovnih ruševin, živeti v razdejanju, neredu in brezcilnosti. Dolgo ni moglo biti tako, ker to se je reklo ne računati z življenjskimi silami, ki so vrele v teh povojnih ljudeh in jih gnale v bodočnost. Morda je drama te mladine, vzrok njene razpršenosti in navidez brezplodnega tratenja moči v najraznejše smeri v tem, da jo, nezaupljivo in trdovratno stremečo za razdejanjem, grize vse-mogoči pohlep po življenju.

V neposrednih povojnih letih si je tako duševno stanje in nerazpoloženje najmlajše generacije najčešče iskalo poti v ekstravagantnih literarnih pokreth; a zdi se, da je povojna mladina že spoznala jalovost in nemoč burkastih revolucionarnih pokretov, ki so v resnici le zunanja krinka notranjega nemira, nesigurnosti in razdvojenosti, in da večina išče rešitve pred samo seboj v tej ali oni dogmatični doktrini, a le redki v izvirni, samonikli moči lastne osebnosti.

Nenavadna je naša doba. Čutimo, kako vse poka krog nas: moralna zavetišča, literarne tradicije, socialne zgradbe. Civilizacije in kulture se privlačujejo in odbijajo, a vsaka služi le v toliko, da pokaže nezadostnost in ničevost ostalih. Niti ene misli ni, da ne bi videla njene samovoljnosti; niti enega čuvstva, ki ga ne bi obsodili kot nezadostno. In brez dvoma bi se najraje zatekli v anarhijo, če bi naša narava mogla vztrajati v njej. Danes bi si komaj drznili izreči slutnjo, da najmlajši rod morda ni zadosti močan, da ni zadosti trden, da je zlasti premalo spontano tvoren, da bi obvladal in v pozitivne, trajne kulturne vrednote izoblikoval izredno težko življenje naše dobe.

Nasledniki današnjega najmlajšega rodu sede še v šolskih klopeh in so še premladi, da bi se zavedeli svoje usode in svojega zvanja. Če jih sprašujete, kaj jih veseli, kam jih mika, kje bo uteha njihovim silam, brez senčice obotavljanja in z neznatnimi izjemami odgovarjajo vedno enako: tehnika, zgradbe, stroji, elektrika, rudniki. Kako bodo ti, ki se nanje zanašamo, izpolnili svoj poklic, izoblikovali svoj čas? Kdo ve!